

TÜRKİYE'DEKİ SU SAMURU (*Lutra lutra* L.)'NUN KORUNMASININ ÖNEMİ VE YAŞAMA ALANLARINI SAPTAMA ÇALIŞMALARI

Erkan KAYAÖZ
Marmara Bölge Müdür Yardımcısı
Orman Bakanlığı Marmara Bölge Müdürlüğü

Özet: Bu çalışma soyu tükenme noktasına gelen ender memelilerimizden su samurunun az da olsa yaşama alanlarını saptamak, biyolojisi bilinerek, soyu tehdit eden tehlikelere karşı gerekli önlemlerin alınmasına katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Trakya'da su samurunun, öncelikle İstranca ormanlarındaki yaşama alanları belirlenmiştir. Çilingöz Yaban Hayatı Koruma Sahası'nda bulunan Motor dere ve Çanakça derelerinde yer ve zaman olarak fotoğrafla kayıt altına alınmıştır. Bunun yanında Anadolu Biyoloji Tarihi Çalışmaları kapsamında rastladığımız örneklerden, bu türün yaşama ve yayılış alanları belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Su samuru, *Lutra lutra*, Yaşama alanı, Yayılış alanı, Populasyon envanteri, Populasyon büyüklüğü.

THE IMPORTANCE OF PROTECTING OTTER'S (*Lutra lutra* L.) IN TURKEY AND DEFINING STUDY OF THEIR LIFE TERRITORIES

Abstract: This study has been aimed to prepare for species ending very rare kind such mammals otter's life territories to be found for knowledge of their biology and to take measures against threats of their species. Suitable life territories of otter have been explored in Istranca forests. Such places with dates have been recorded by photos at Motor dere and Canakca rivers, which are inside of Cilingoz Wild Life Protected Territory. Meanwhile, various samples of this kind of mammal's life territories have been searched to find out during Historical Studies of Anatolian Biology.

Key words: Otter, *Lutra lutra*, Life territory, Spreading territory, Population inventory, Size of population.

GİRİŞ

Avrupa ülkeleri ile ülkemizde de koruma altına alınmış su samuru, *Lutra lutra* orta boy memeli faunası içinde yer alan ve çok ender bulunan yaban hayvanımızdır.

Bilindiği gibi nesilleri dünya çapında tehlike altında bulunan su samurları, tüm dünyada çeşitli yasal düzenlemelerle koruma altına alınan bir tür olarak önemi büyüktür.

Ülkemizin 1984 yılında taraf olduğu, "Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi" (Bern Sözleşmesi) Ek II listesinde "kesin olarak koruma altına alınmış fauna türleri" arasında yer alan su samurları; 3167 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nun 16. maddesine göre her yıl alınan Merkez Av Komisyonu kararları ile bütün yıl avı yasaklanarak koruma altına alınmaktadır.

Ayrıca 23.09.1996 yılında taraf olduğumuz, "Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine Dair Sözleşme (CITES)" Ek I listesinde yer alan su samurlarının uluslararası ticareti çok sıkı mevzuata tabi tutulmuştur. Bu sözleşme sonucu; su samurlarının canlı, cansız, post ve tahnitleri ile tanınabilir parça ve türevlerinin evde ve işyerlerinde bulundurulması, satışı ve yurt dışına ihracı yasaklanmıştır.

Yaklaşık olarak 30 yıldır düzenli olarak yenilenen ve nesli tehlikede olan türleri çeşitli kategorilerde ve sistem içinde sınıflandıran IUCN, su samurlarını Kırmızı Liste'de (IUCN Red List) orta vadede yüksek tükenme tehlikesi ile karşı karşıya bulunan türler kategorisine dahil etmiştir.

Bu araştırma sırasında yaşama alanında karşılaşılan su samurlarının sanıldığı gibi aksine insandan kaçmadığı, aksine poz verdiği düşünülürse, araştırmaların dayandığı duyuların başka kemirgenlere de ait alabileceğinden endişe edilmektedir. Bu nedenle bu türün sanıldığından daha az olduğu gerçeği ile yüz yüze olduğumuz kaçınılmaz görünmektedir.

Anadolu'daki zoolojik alan çalışmalarının yeterli olmaması, cansız örnekler ve duylara dayalı çalışmalarla bu türün yayılış alanlarındaki populasyon büyüklükleri saptanamayacağı gerçeği göz önüne alınarak, yaşama alanları belirlenip, direkt gözlem metoduyla populasyon envanterinin yapılması kaçınılmaz görünmektedir...

Su samuru ile ilgili Anadolu'daki ilk kayıtları, Karekin Deveciyan'ın 1915 yılında yayımladığı "Balık ve Balıkçılık" adlı antik sayılacak eserinden öğreniyoruz. Bu çalışma alan çalışmasına dayanmayan ve Fransızca'dan pekte iyi olmayan bir çeviri olduğuna kuşku yoktur. Bunun dışındaki çalışmalar genellikle dış kaynaklı bilgileri içermesi, Anadolu'daki biyolojik çalışmaların zorluğu ve çeşitli imkansızlıklardan kaynaklanmaktadır.

Su samurunun soyunun sürekliliği, biyolojik kaynak yönetiminin kararlılığı, iç suların kirletilmesinin önlenmesi, özellikle temiz ve durgun sulu akarsuların mutlak korumaya alınması, buralardaki balık populasyonlarının korunması ve usulsüz avcılığın önlenmesi ile sağlanabileceğine şüphe yoktur. Bunun için de öncelikle bu türün ülke düzeyinde populasyon envanterinin yapılması gerekmektedir. Ancak bu sayede türün korunup korunmadığı anlaşılabilir.

MATERYAL VE METOT

Orta boydaki memelilerden olan su samurlarının, baş boyları 570 - 700 mm arasında değişir. Kuyrukları 350 - 400 mm olup, total vücut boyu ise 1020 - 1370 mm'dir. Ağırlıkları 5 - 16 kg, ender olarak 23 kg'dır. Başları üstten basık, ağız kısımları küt ve yuvarlaktır. Kulakları küçük ve yuvarlak, gözleri küçük, burunları çıplaktır. Duyarlı bıyıkları avını daha iyi hissetmesini sağlar. Boyunları kalın ve uzun yapılıdır. Vücutları uzun ve silindirik şeklindedir. Bacakları kısa ve kalındır. Ayakları 5 parmaklı, perdelidir. Kuvvetli pençelere sahiptir.

İki kat kürkü vardır. Dışarıdaki kürk su geçirmez özelliğe sahiptir. İçerdeki ise su samurunun sıcak kalmasını sağlar. Kılların sertliği orta düzeydedir. Dış kürkü 17 - 18 mm uzunluğundadır. Alt kürkü ise 8 - 9 mm uzunluğundadır. Su samurunun rengi kirli siyahtan dumanlı kahverengine çeşitlilik gösterir. Asya'dakiler daha açık renklidirler. Daha açık renkli karı kısmına sahiptirler. Burun kısımları her iki tarafında küçük açıklıklar bulunan bir altıgene benzer. Burun delikleri ortada yer almaktadır.

Su samurunun görme, koku alma ve duyma yeteneği çok hassastır. Gözler kafanın üst kısmında yer almaktadır. Bu sayede vücudu su altında iken görmeye devam edebilir.

Su samuru yalnız yaşar ve erkeklerle dişiler arasında kuvvetli eş bağı yoktur. Gençler 13 - 15 ay anneleri ile birlikte yaşarlar. Populasyonların büyük kısmı gececidir. Bunun yanısıra çok utangaç olmaları nedeniyle insanlar tarafından gözlenmeleri çok güçtür. Her ne kadar samur iyi bir yüzücü ve balık yakalayıcısı olmasına karşın, avını yakalamak için su altında 10 - 15 dakika kalabilirler. Geceleri daha çok akıntıya karşı, sabahın erken saatlerinde ve gündüzleri akıntı yönünde yüzer. Su içerisinde 12 km/saat hızla hareket edebilirler. Samurlar kakım ailesinin tek iki yaşamlı üyesidir. Kendi yaşama alanları içerisinde 30'dan fazla yuva ve dinlenme alanına gereksinime duyarlar. Yuva olarak kullandığı yerler ise, nehir kenarlarında bulunan ağaç kökleri, yoğun sazlıklar ve kovuklardır. Yuvalarının çıkış deliği genellikle su yüzeyinin alt kısmından açılır. Ayrıca su üstüne açılan bir hava deliği de yaparlar. Yuvaları boru şeklinde ve oldukça uzundur. Su samuru teritoryal canlılardır.

Su samurları iletişimde ıslık, kuş benzeri sesler çıkarırlar. Değişik anlamlar içeren 100 değişik ses çıkarabilirler. Bunlardan 17'si diğer bireyler tarafından anlaşılabilir üreme, yaş ve bireysel algılama ile ilgili bilgiler içermektedir.

Su samurlarında çiftleşme dönemleri Nisan - Mayıs aylarıdır. Erkek bireyler dişilerini ve yularını iki yanına V şeklinde alarak yüzerler. Bu sırada sadece başlarının bir kısmını burun ve gözlerini suyun

dışında tutarlar. Dişiler çiftleşme öncesi geceleri ışığa benzer sesler çıkartırlar. Dişilerin gebelik süresi 61 - 65 gün arasında değişir, ancak bu süre uygun olmayan koşullarda daha da uzayabilir. Yavruların doğma dönemi, Ocak - Şubat aylarıdır. Dişi bir defasında 2 - 4 yavru doğurur, yavrularının gözleri 30 - 35 günde açılır. Gerek doğum gerekse yavru bakımı su kenarlarındaki yuvarlarda gerçekleşir. Doğum sonrasında anne bireyler kuş sesine benzer cıvıdamalar çıkararak, yavrularını çağırırlar. Bir tehlike anında ya da tahdit edilince miyavlamaya benzeyen uzun sesler çıkarırlar. Ortalama ömürleri 15 - 20 yıl kadardır.

Beslenmelerinde esas gıdalarını başta balıklar olmak üzere, kurbağa türleri ve bazı krustase türleri oluşturur. Hatta su kuşları ve yumurtalarını da yerler. Bazen, yeterli besin bulamadıkları dönemlerde kümes hayvanlarını da tüketirler. Hatta 1991 yılında Beja tarafından Güney-Batı Portekiz'de yapılan bir çalışmada, denizden uzak iç kısımlardaki su samurlarının bitkisel besinlerle de beslendikleri saptanmıştır. Kış aylarında haftalarca yuvada kalabilirler, ancak kış uykusuna yatmazlar.

Su samurları çok çeşitli tatlı su ekosistemleri ile kıyısız bölgelerde yaşarlar. Göller, dereler yada kayalık sahillerde bulunurlar. Su canlıları ve özellikle balıklarla beslenen su samurunun aralıklı akan sulara yaşaması düşünülemez. Dolayısıyla sızıntı sularıyla beslenen sürekli akarsular ve göller su samuru için daha uygun yaşama alanlarıdır. Su samuru yaşadığı sucul ortamların içindeki ve etrafındaki bitki örtüsüyle (hidrofitik ve riperial vejetasyon) yakın ilişki içindedir. Su samurları bu bitki örtüsünden yuva yapmak, saklanma ve hatta beslenme için yararlanırlar.

Asya ve Avrupa'nın büyük kısmında ve Afrika'nın bir kısmında yaşarlar. Avrupa'da nadirdir. Türkiye, Fransa, İspanya, Portekiz, Yunanistan, İskandinavya ve İskoçya'da bulunurlar. İngiltere'de ise nadirdir. Diğer samur türleri Kuzey ve Güney Amerika'da, Güney Afrika, Ortadoğu ve Asya'da görülürler.

Su samurunun karşılaştığı tehlikelerin başında; çevre kirliliği, habitat tahribi, el değmemiş dere kıyılarının kaybedilmesi, yeni yolların açılması ve balık ağları gelmektedir.

Özellikle tarım zararlılarına karşı kullanılan her türlü pestisitler (herbisit ve insektisitler), PCB, DDT, cıva ve petrol kirliliği, bunların kalıntıları yaşama alanına ulaştığında, beslenme zinciri yoluyla ya da doğrudan su samurlarının hayatlarını etkilemektedir.

Öncelikle yaşama ortamının su kalitesini bozan bu kimyasal maddeler ve türevleri su, plankton, balıklarda bioakümülyasyon sonucunda dokularda birikme su samurunun ölümüne neden olmaktadır.

Yeni yolların açılması ısızsız olan alanlarında taşıtlara açılması nedeniyle artan trafik kazaları su samurları için ciddi tehlike oluşturmaktadır.

Balık avcılığında kullanılan ağlar su samurlarının kaza ile boğularak ölümüne neden olmaktadır. Özellikle yılan balığı avcılığında görülen bu kazalar sonucu su samuru popülasyonlarında önemli çöküşlere yol açmaktadır. Bu ise akuatik ekosistemlerin taribarında önemli izler bırakacaktır.

Kıyılardaki sulak alan vejetasyonunun hızla azalması su samuru popülasyonlarının daha çok olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Sulak alanların bitki örtüsünü korumadan su samurunun koruyamayacağı açıktır. 1993'de Lode tarafından yapılan çalışma da bunu desteklemektedir. Franza'da Loire bölgesinde su kenarlarındaki bitki örtüsünün (riperial vejetasyonun) azalmasıyla su samurunun popülasyonunun azaldığı bu çalışma ile ortaya çıkmıştır. Sulak ortamlarda bitki örtüsüne yapılacak müdahaleler su samurunun da etkilemekte, ayrıca bu alanların mikro iklim koşullarını değiştirdiği için bitki örtüsünün kendi yenileme olanağını da azaltmaktadır. Ülkemizin çeşitli yerlerinde yapılan kontrolsüz saz kesimleri su samurlarının yaşama alanlarının daralmasına yol açmaktadır. Bunun için tüm alanlarda yürütülen ekonomik faaliyetlerde buradaki ekosistemin sürdürülebilirliği esas alınmalıdır.

Su samurlarının doğada hasta ve zayıf olan organizmaları tüketerek diğer fauna elemanlarının dolayısıyla doğal dengenin korunmasında önemli katkıları olduğunu hiç akıldan çıkarmamak gerekmektedir.

BULGULAR

Ülkemizde su samurunun yaşama alanlarının belirlenmesi ile ilgili alan çalışmalarının yeterince olmadığı görülmektedir. Bunun başlıca nedeni sulak alan ekosistemlerinin her geçen gün daralmasından veya çeşitli nedenlerden dolayı özelliğini yitirmesinden ve son derece çekingen olan su samurunun araştırmacılar tarafından izlenmesinin zorluğundan kaynaklandığı şüphe götürmez.

Trakya'da Istranca ormanlarında yapılan yaban hayatı populasyon envanterinde, su samurunun incelenemeyişi, büyük bir eksiklik olarak her zaman zihnimizi meşgul etmişti. Trakya'da sulak alan ekosistemlerinin çevre kirliliği nedeniyle büyük ölçüde kirlenmesi, temiz sucul habitatlarda yaşayabilen su samurunu, dar bir yaşama alanına mahkum etmiş görünmektedir.

Su samurunun yaşama alanlarını saptamak amacıyla 8 - 18 Kasım 2001 tarihlerinde, Istranca ormanlarında, bir araştırma yapmaya karar verdiğimizde, su samurunu görebileceğimizden çok endişeliydik. Öncelikle balık yaşayabilen dereleri saptadık. Bu derelerde yer yer göllenme yapan yerleri işaretledik. Daha sonra yuva, ayak izi ve dışkı bulgularını aramaya başladık. Son derece ürkek ve gececi olan bu sevimli hayvan, bizi son derece yoruyordu. Fakat altın arayıcıları gibi dere yataklarını yılmadan dolşıyorduk.

Her geçen gün umutsuzluğumuzu artırsa da doğadaki diğer canlıları, su yılanı, iki tür kertenkele, çeşitli kurbağa türleri, üç tür kelebek, ağaçkakan, yaban ördeği türleri, beyaz balıkçıl, doğan, şahin atamca, kerkenez gibi hayvanları görüntülemek zamanımızı fazlasıyla dolduruyordu.

18 Kasım 2001 sabahı saat 06'da Istranca ormalarındaki Çilingöz Yaban Hayatı Koruma Sahası'nda bulunan Motor dere, atlayan tatlı su kefallerini (Chelon labrosus) izleyip, görüntülüyoruz. Motor derenin doğal bir barajla gölleme yapan tarafı su samuru için çok uygun bir yaşama alanı olabileceğini düşünürken, su samuru günlerce peşinde olduğumuzun sanki idraki içindeymiş gibi, 2-3 metre mesafeden arka arkaya pozlar vermeye başladı .

19 Mart 2002 sabahı saat 07'de Çilingöz Yaban Hayatı Koruma Sahası'nda bulunan Çanakça deresinin İSKİ Baraj Gölü'ne döküldüğü kısımda, balık avlayan su samurunun çok iyi üç kare resmini almayı

Istranca ormanlarındaki bir başka su kaynağı olan Aynalı dere, yaptığımız incelemede; su samurunun dışkı ve izlerine rastlanması, bu derenin kollarından beslenen alabalık çiftliklerinde geçen yıl içinde bir kez görülmesi, Aynalı dere de bulunduğunu kanıtlamaktadır. Bir başka arazi çalışmasında bu dere de su samurunun varlığı fotoğrafla kesin olarak saptanacaktır. Anadolu Biyoloji Tarihi Çalışmaları kapsamında, Ege ve Batı Akdeniz Bölgeleri'nde yaptığımız arazi çalışmaları sırasında; Milas Avcılar Derneği'nde 10 Temmuz 1999'da, Çine Avcılar Derneği'nde 11 Temmuz 1999'da, bu bölgelerde yaklaşık on yıl kadar önce vurulmuş, ikişer tane su samuru postuna rastlandı. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 2001 yılı içinde yaptığımız röportajlarda; Rize İkisdere ile, Terme, Ünye, Fatsa, Perşembe kıyı şeridinde ve 400 metre yüksekliğe kadar durgun su yüzeyleri olan temiz derelerde, çok az da olsa bulunduğu anlaşılmaktadır. Batı Karadeniz Bölgesi'nde Kastamonu'nun Gavur Dağları Yaban Hayatı Koruma Sahası'ndaki 2002 yılı arazi çalışmamız sırasında, Köz deresinde çok ender olarak görülebilen su samuru bulunduğu, Orman Muhafaza Memurları'nca bildirilmektedir. Bunlardan başka saptayabildiğimize göre, Kızılırmak ile Edremit'teki temiz derelerde varlığı bilinmektedir.

Ülkemizde ilk kez yer ve zaman olarak fotoğrafla saptadığımız su samurunun, ülke düzeyinde yaşama ve yayılış alanlarının belirlenerek, populasyon envanterinin yapılması büyük önem arz etmektedir. Bern Sözleşmesi'nin simgesi olan bu ender memelimizin, Türkiye'de sanıldığından az olan yaşama alanlarının mutlak korumaya alınması, başta yaban hayatı yönetimi olmak üzere, bilim adamlarının ve tüm doğa severlerin başlıca görevi olmalıdır. Çünkü insanlar ve kurumlar sadece yaptıklarından değil, yapmadıklarından da sorumludurlar.

KAYNAKLAR

ALBAYRAK, İ., PAMUKOĞLU, N., AŞAN, N. 1997: Türkiye'de Su Samurunun Durumu, Tabiat ve İnsan 31, Ankara.

ÇAĞLAR, M. 1957: Fethiye Civarının Bazı Memeli Hayvanları Hakkında. Biologi, 7. 3.

DEMİRSOY, A. (1992): Yaşamın Temel Kuralları, Omurgalılar / Amniyota, Ankara.

DEMİRSOY, A. (1996): Türkiye Omurgalıları. Türkiye Omurgalı Faunasının Sistematiik ve Biyolojik Özelliklerinin Araştırılması ve Koruma Önlemlerinin Saptanması. Memeliler. Ankara.

ERDOĞAN, A., SERT, H. 1997: Yurt Dışında Su Samuru (*Lutra lutra*) ile ilgili çalışmalar, Tabiat ve İnsan 31, Ankara.

HUŞ, S. 1967: Av Hayvanları ve Avcılık. İstanbul

İLARSLAN, R., YAPRAK, E.A. 2000: Su Samuru ve Bitki Örtüsü, Tabiat ve İnsan 34, Ankara.

KAYAÖZ, E. 2001: Çilingöz Yaban Hayatı Koruma Sahası Etüt - Envanter Çalışmaları, İstanbul.

KAYAÖZ, E., SAVUL, H. 2001: Anadolu Biyoloji Tarihi Çalışmaları, İstanbul.

KURU, M. 1987: Omurgalı Hayvanlar, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

MÜLAZIMOĞLU, H.H. 2000: Milli Parklar ve Su Samurlarının Korunması Konusunda Yasal Düzenlemeler, Tabiat ve İnsan 34, Ankara.

PFEIFFER, P., CULIK, M.B. 1998: Energy Metabolism of Unterwater Swimming in River - Otters (*Lutra lutra* L.).

SEZGİNER, T. 2000: Türkiye'deki Su Samuru (*Lutra lutra* L.)'nun Korunmasının Önemi Karşılaştığı Tehditler, Tabiat ve İnsan 34, Ankara.

TOLUNAY, A.M. 1953: Özel Zooloji, Chordata ve Omurgalılar, İstanbul.